

CALITATEA MEDIULUI PARTICIPATIV

CORNELIA COSTIN

The central problem of this article is the link between the political participation and the quality of life. I mean, the endeavour to find an answer to the question: is the man able to influence the quality of his own life through his participation in policy — „supervising“ and, if need be, „punishing“ —, through his dialogue with the power? And, if the answer is „yes“, the new questions: how? and whither?

The answer cannot be considered in an absolute way, being „open“ to a lot of different points of view and interpretations.

But this is my opinion: taking part in the political life, man can be able to score steps forward in finding out the inner equilibrium, the „happiness“, a concept which lies at the basis of the „quality of life“ one.

La prima vedere, chiar și o sumară analiză a istoriei societății omenеști dezvăluie legătura intrinsecă dintre dezvoltarea economico-socială și creșterea bunăstării oamenilor, a calității vieții lor. Astfel că, pe măsură ce a avansat în diversificarea posibilităților sale de intervenție asupra lumii din jur, omul și-a cîștigat, în același timp, o „bunăstare“ tot mai accentuată, a obținut o tot mai nuanțată capacitate de a interveni în lumea căreia i-a devenit „stăpîn“. Dar, conștient sau poate mai degrabă inconștient, prin evoluția sa, prin îmbogățirea sa materială și spirituală, prin multiplicarea posibilităților de a-și îmbunătăți viața, omul și-a „construit“ și o mulțime de „capcane“ care nedezamorsate la timp s-ar putea să-l ducă la pierzanie. Capacitatea lui de autodezvoltare, de autoperfecționare, de îmbogățire a vieții individuale și sociale a antrenat și amploarea posibilității de autodistrugere a societății și a omului însuși. Modul de viață caracteristic fiecărei epoci de dezvoltare a umanității l-a înălțat permanent pe om dar a și acutizat pericolul autodistrugerii lui, modificînd, în același timp, într-un fel sau altul, calitatea propriei sale vieți.

În acest context, este interesant de urmărit ce legătură există (dacă există!) între participarea politică și așa-numita „calitate a vieții“. Aceasta cu atît mai mult cu cît în lumea contemporană și mai ales în condițiile actuale din Europa de est — în general și din România în special, cunoașterea și înțelegerea tendințelor practice ale proce-

sului de formare și consolidare a unui nou mod de viață, constituie o premisă a fundamentării umane a activităților sociale și politice. În această ordine de idei, nu trebuie neglijată precizarea și dezvoltarea cadrului teoretic în care se pun și se dezbat problemele pe care această realitate le implică. Și, pentru a încerca nu neapărat un răspuns ci măcar a pune cât de cât corect problema raportului dintre participarea politică și calitatea vieții, este necesară deci o cât de sumară definire a termenilor și o analiză a lor, care poate reprezenta, în mare, analiza raportului însuși.

Preocupările pentru „calitatea vieții” au izvorât dintr-o criză specifică a societăților capitaliste dezvoltate, criză provocată de crescînda dezamăgire în legătură cu eficacitatea mecanismelor spontane, specifice creșterii economiei capitaliste, a dinamicii sociale, în general, a societăților occidentale. Mai concret, pînă nu de mult, exista în țările capitaliste dezvoltate un larg acord asupra faptului că acest tip de societate conține *în el însuși* un mecanism spontan de dezvoltare economică eficient social și uman. Se credea, deci, că, prin ea însăși, creșterea economică este capabilă să soluționeze treptat toate problemele sociale și umane, oferind o bază pentru creșterea continuă a „calității vieții”; că, pentru om, creșterea capitalistă prin înseși tendințele sale „naturale” este pozitivă; că, deci, nu este necesară o preocupare socială specială pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale oamenilor, pentru că, în mod natural, creșterea economică acumulează, prin ea însăși, premisele unei creșteri umane. În ultimele decenii, însă, toate aceste presupoziii au fost puse sub semnul întrebării datorită unei serii întregi de factori care au dovedit că lucrurile nu stau chiar așa, că logica folosită era simplistă și provocatoare de decepții. Pe lângă neliniștile cu privire la posibilitatea continuării ca atare a creșterii economice, legate de poluare, de criza materiilor prime și a energiei, a devenit tot mai vizibil faptul că *problemele umane* sînt de fapt rezolvate într-un grad neașteptat de scăzut prin creșterea economică și teoreticienii de prestigiu (am aminti doar pe J. K. Galbraith, considerat creatorul conceptului de „calitate a vieții”) ai capitalismului contemporan au demonstrat că, dincolo de un anumit punct, creșterea economică aduce o contribuție din ce în ce mai mică la creșterea satisfacției umane. Ba mai mult, necontrolată, ea are chiar efecte negative asupra condiției umane.

Se poate spune, deci, că discreditarea eficienței sociale și umane a creșterii spontane de tip capitalist a dus la apariția conceptului de „calitate a vieții”, ca reacție a colectivității, ca o *încercare de control a acesteia asupra propriei sale vieți*.

Înțelegerea excesiv de simplificatoare a situației din țările capitaliste, care a determinat interesul acestora pentru problema „calității vieții”, a creat, în rîndul multor cercetători marxști din fostele țări socialiste o reacție negativă față de întreaga problematică. Mulți au fost tentați să „vadă” în aceste preocupări doar o simplă „diversiune ideologică”.

Astăzi este aproape unanim recunoscut că, de fapt, creșterea economică a stimulat un consumerism excesiv, artificial în raport cu

necesitățile efective ale omului, ceea ce s-a constituit într-o cauză a subdezvoltării altor sfere ale societății și chiar într-o frână a dezvoltării umane. S-a evidențiat astfel ideea după care probleme acute ale lumii nu pot fi soluționate printr-o creștere economică necontrolată, fiind necesară orientarea acesteia, într-un mod mai eficace, către satisfacerea necesităților umane reale, raționale. Și o asemenea orientare poate fi realizată prin ideea de „calitate a vieții” înțeleasă ca „valoare pentru om a vieții sale” având în vedere măsura în care condițiile de viață oferă omului posibilitatea satisfacerii multiplelor sale necesități, *gradul în care viața este satisfăcătoare pentru om*. Se reia astfel una din problemele fundamentale ale omului — fericirea — din cele mai vechi timpuri obiectiv prioritar al gândirii umane.

Problema pe care vrem să o supunem dezbaterii în condițiile prezentei răscruci istorice trăite de poporul român este, cum spunem, aceea a posibilității individului de a interveni, de a influența prin participare politică creșterea, îmbogățirea calității vieții. Deci întrebarea care se pune este: poate omul, participând la politică — „supraveghind” și când e cazul „sanționând” — dialogînd cu puterea, să influențeze nivelul calității vieții? Și dacă da, cum, în ce fel, în ce direcție?

Reflectînd la ceea ce s-a petrecut în România ultimei jumătăți de secol, se conturează tot mai mult ideea că „istoria a experimentat și nimeni n-a avut un control asupra experimentului ei”. Răsturnarea provocată de mulțimea ajunsă la capătul răbdării și al supliciuului, calificată de unii (de fapt de majoritatea românilor) drept „totală”, de alții doar „un fel de tragere pe sfoară, strecurată cu succes sub nasul mass-mediei”¹, se pare că este cel puțin la fel de dureroasă ca ceea ce a trăit națiunea română în perioada totalitarismului ultimelor cîteva zeci de ani.

Poate că o „sete amarnică de viață”, înmăbușită atîta vreme, a declanșat, odată cu înlăturarea dictaturii, o cursă bezmetică a parvenirii, o luptă inversunată pentru prinderea unui loc mai potrivit sub soare? Toată „agitația” (absolut de neînchipuit doar în urmă și nici un an) trăită de poporul român de la Revoluția din decembrie și pînă în prezent vine parcă să ne dezvăluie dorința, selea de fericire a fiecărui, sete înăbușită, alungată, o mulțime de ani, undeva în străfundurile sufletului. Dar poate că aceeași „agitație” a fost provocată și de spaima de a nu pierde, și de data aceasta, șansa realizării fericirii. Și pe acest fond, desigur, au apărut acele acțiuni de o duritate neînchipuită, dezvăluind dorința de a acapara puterea cu orice preț. S-a ajuns chiar la a se spune că partidele istorice constituite după înțetarea focului ar fi mai îndreptățite decît F.S.N. — constituit, „pe bari-cade” — să conducă țara pînă la alegeri. Ba mai mult: după ce alegerile s-au consumat în condiții recunoscute de comunitatea internațională ca absolut democratice, după ce, într-o atmosferă exemplificatoare pentru „Homo homini lupus”, românii au demonstrat că știu că „Homo res sacra homini” și că nimeni nu le mai poate fura propriile gânduri, propriile învățăminte și propriile posibilități de exprimare cu care sînt de-acum datori și au ales absolut liberi pe cine le-a inspirat

¹ The Jerusalem Post, după România liberă, 21 iulie 1990.

mai multă încredere, s-au găsit unii care să conteste dreapta cumpănă a neamului românesc, să acuze (în numele cui?) poporul (cărui aparțin) de incultură politică și incompetență.

„Conștiințe neliniștite ale națiunii”, convinse că „în interiorul nostru zac înlănțuiți dictatorul și victima” au ocupat Piața Universității declarând-o „zonă liberă” de neocomunismul care s-ar fi „instalat la putere”. Și între timp, poporul a ales demn și încrezător în alegerea lui. Dar cei care „nu mai voiau să mănânce mincare comunistă” nu au cedat. Se considerau „minoritatea de care majoritatea trebuie nu numai să țină cont, dar să i se și supună...”

În fond, în spatele întregii „agitații” se poate constata pe lângă o accentuată frică de revenire la comunism, indusă în bună măsură printr-o vulcanică activitate propagandistică a unor partide și o frică de „revenirea” la capitalism, imaginat într-o formă confuză, caricaturală. La răscrucea oferită de Revoluție se caută „o cale de urmat”, un model. Și toate acestea sub avertismentul aceleiași „minorități agitate”: „ne-am săturat de căi originale”. Avem de-a face deci cu un fenomen de derivă (sper să nu pară prea tare cuvântul) a gândirii sociale, provocat în primul rând poate, tocmai de avertismentul enunțat, venit, surprinzător și din partea unor intelectuali consacrați deja și care contrar așteptărilor, dovedesc o teribilă azeziune, un teribil atașament față de simplistele scheme de propagandă dictatoriale. Și asta se întâmplă acum, când, scăpați de teroarea ceaușistă simțită din plin de intelectualitate pe vremea dictaturii, te-ai aștepta ca oameni care au dat dovadă de independență și distanțare, de rezistență (mai mult sau mai puțin vizibilă atunci) față de vechiul regim, în chiar „interiorul” lui, să fie în stare de o mai profundă analiză a ideilor și de soluții pe măsura lor sau mai bine zis pe măsura așteptată, sperată de popor din partea lor.

Asaltați de întrebări și teribil de „încurcați” în a da răspunsuri sintem, deci, în căutare de modele, în căutarea unei alternative din multe posibile, pentru o nouă structurare a societății românești care să asigure o funcționare cât mai eficientă în vederea, nici mai mult nici mai puțin decât a recâștigării demnității noastre și a îmbunătățirii vieții poporului român în ansamblu (care la prima vedere, datorită atîtor evenimente — surprinzătoare pentru unii, prevăzute de alții, poate chiar provocate — pare să nu prea aibă multe șanse).

Prea aproape de experiența copierii brute cu consecințe mult prea dramatice pentru a o mai repeta, eliberați de complexul supunerii față de vremi și față de „sabie” (tinerii noștri eroi au dovedit că vremile pot fi supuse; e adevărat cu sacrificiul suprem) poporul român este în căutarea unui optim funcțional pornind de la condițiile existente în societatea românească de astăzi. Întoarcerea la comunism este exclusă. Ideile marxiste, chiar dacă au fost corecte pe termen scurt ca elemente ale unei strategii de cucerire a puterii s-au dovedit falimentare pentru societate și mai mult decât dăunătoare pentru individul uman, pe termen lung. Adoptarea unui program capitalist-liberalist este și ea aventuroasă. Și atunci ne va salva social-democrația, acel „socialism non-comunist” al cărui principiu sacru este democrația politică înțeleasă ca democrație parlamentară bazată pe pluripartidism? Sau, pentru că

punctul nostru de plecare e diferit de acel al tuturor țărilor social-democrate occidentale, vom fi obligați să găsim o cale proprie în care toate alternativele posibile, împrumuturile, influențele și ajustările în timp trebuie cîntărite în funcție de situația noastră specifică?

Analiza succintă a tot ceea ce se întîmplă în lume în general și în societatea noastră în special ne face să credem că aplicarea, din nou, a unui model străin ne va arunca, fatal, în afara istoriei. Nu avem altă soluție decît aceea de a ne pune de acord cu propria noastră istorie, de a ne folosi de propriile și originalele noastre posibilități. Nu ne putem permite repudierea originalității (din nou!) pentru simplitul motiv că a fost clamată de vechiul regim. Asta ar însemna mai mult decît superficialitatea și spaima iepurașului care confundă propria sa umbră cu vînătorul însuși. Și, în sfîrșit, este vremea să facem recurs la metodă, să ne regăsim propria cale. Obiectivul prioritar pentru acest popor care s-a dovedit pe cît de creativ și optimist pe atît de conservator și îngăduitor este deci acela de a pune în funcțiune structurile economice și sociale (în continuă schimbare) printr-un dialog social fără nici o discriminare, pregătind, în paralel, printr-o mobilizare de excepție a valorilor conservate de popor, un model de dezvoltare deschis pentru cele mai avansate tendințe pe plan european și mondial. Tot ceea ce s-a întîmplat în ultimele luni în România pledează pentru ideea că nu unipartidismul sau pluripartidismul este trăsătura definitorie pentru societate, ci o democrație neelitară autentică, adică crearea condițiilor (și respectarea lor prin legiferare) pentru conducerea de către popor a societății și nu de către un grup privilegiat în numele poporului.

● O incursiune în istoria fenomenului politic dezvăluie faptul că, de fiecare dată, politica aleasă la un moment dat a fost considerată ca fiind singura adevărată, științifică. Pentru ca, după cîtva timp (uneori luni, alteori zeci de ani) să se dovedească, ieșind la iveală efectele ei negative, teribil de unilaterală și eronată. Avînd în vedere tocmai aceste aspecte Karl W. Deutsch stabilește intemeiata opoziție între politica dogmei și politica descoperirii. Politica dogmei ar fi bazată pe supoziția că nici o informație nouă nu este posibilă sau dezirabilă. Prin aceasta reprezentanții ei caută să mențină în general practici și instituții existente. Astfel factorul critic nu este atitudinea față de statu-quo cît atitudinea față de învățare. Și toate acestea în slujba evitării costurilor implicate în modificarea vechilor idei sau acceptarea unora noi, procesul politic servind în principal apărarea credințelor și iluziilor îndrăgite. În contrast, politica descoperirii presupune că, deși știm cîte ceva despre noi înșine, despre nevoile și capacitățile noastre și despre lumea în care trăim, nu știm întotdeauna tot ceea ce este de știut. De aceea, o permanentă cunoaștere suplimentară și căutarea în mod activ sînt necesare. Procesul politic, deci, este un mijloc de a obține noi cunoașteri în conformitate cu care, odată obținute, sîntem datori să acționăm în ciuda prețului pe care îl avem de plătit.

Dihotomia propusă de Karl W. Deutsch ne este deosebit de utilă, avînd în vedere complexitatea lumii politice în general, și în special

ultimele, evenimente românești. Este evident, în lumea contemporană (dar de fapt dintotdeauna, deși nu la fel de evident) nu poate exista un singur set legitim de valori și convingeri corespunzător tendințelor progresiste ale unei societăți oarecare și a umanității în ansamblu. Astfel că, astăzi mai ales, se relevă cu o evidență de necontestat existența mai multor configurații valorice viabile și mai multor moduri de viață posibile și acceptabile (chiar în același grad). Și asta nu numai în cadrul culturilor diferite și a interacțiunilor dintre ele, dar chiar și în interiorul aceleiași culturi. Pot deci exista viziuni diferite (societatea românească de azi a dovedit-o poate mai mult ca oricând) despre ceea ce este legitim, viziuni ce pot coexista și reprezintă chiar o șansă pentru omenire, mai ales în perioadele de răscruce, de acută căutare, cum e cea transversală actualmente de poporul român. O condiție însă a înțelegerii, în aceste condiții, este *toleranța*, acel semn de bunăvoință care se opune dogmatismului sectar și rigid. Dar pentru că toleranța conține în ea și un sentiment umilitor este necesar să ne amintim, așa cum pretindea Goethe, că ea trebuie „să fie doar o mentalitate trecătoare care să ducă la *recunoaștere*” (s.n.). Doar ținând cont de toate acestea se poate aștepta, cred, o îmbunătățire a calității vieții bazată pe participarea politică. Altfel, toată această participare se poate transforma într-o „gâlceavă” inutilă care nu face decât să consolideze sentimentul neputinței omului de a-și împlini fericirea sau, mai rău, o „gâlceavă” producătoare de dezastre.

S-a spus adesea că revoluțiile își devorează propriii eroi. Și că aceasta se întâmplă atunci când elemente oportuniste iau locul, ilegitim, eroilor, se erijează în revoluționari autentici și nu doar în reprezentanți ai acestora. În acest context devine deosebit de fertilă dar și necesară analiza diferenței fundamentale dintre rezistență și dizidență. Analiză care ne poate da (poate) dimensiuni noi și poate pune noi probleme ale raportului dintre participarea politică și calitatea vieții.

Dacă ne raportăm la modelul românesc, teribil de la îndemână, dealtfel, și deosebit de edificator, putem spune că rezistența este în-suși poporul, care, la capătul răbdării, își trăiește revoluția luptând, spontan (la propriu sau în fața televizorului; ceea ce desigur nu e același lucru dar este la fel de edificator pentru ceea ce ne interesează pe noi).

Dizidența poate fi definită ca o mișcare specifică, particulară a unei grupări eterogene în mare măsură formată din intelectuali (dar nu numai) care luptă împotriva tiraniei, slujind unor interese de grup (de „partid”) sau individuale. Ea nu este deci o mișcare spontană. Și nu are nici calitățile nici defectele rezistenței integrale a poporului. Are un program dinainte calculat și este legată prin relații de familie, amicitie sau de opțiune politică identică (sau asemănătoare) de reprezentanțe din exterior. Merge, deci, mină în mină, este sprijinită de exponenți din exterior. Un aspect esențial, însă, care mi se pare pe nedrept eludat, neglijat, este ceea ce am numi „dizidența aparținătoare rezistenței”. Adică grupurile de persoane care au făcut dizidență oarecum mai discretă, mai puțin fățișă, dar nu mai puțin eficientă ci poate că dimpotrivă.

Sigur că înainte de Revoluția din decembrie 1989, situația raportului dintre rezistență și dizidență era deosebit de complexă. Dizidenții, foarte cunoscuți sau mai puțin cunoscuți (alții chiar necunoscuți) erau desigur și ei oameni, deci individualități concrete, cu calități și defecte și erau apreciați mai mult sau mai puțin de rezistență, adică de însuși poporul român.

Revoluția a scos la iveală o mulțime de laturi, unele nebanuite altele intuite, ale rezistenței dar și ale dizidenței. Un lucru este cert: întreg poporul, ajuns la limita răbdării, a participat în masă la doborârea dictatorului. Deci „rezistența” este cea care a înfăptuit Revoluția, a dărâmat dictatura. Desigur, nu se poate nega influența pozitivă avută de dizidență în trezirea „rezistenței” și în mobilizarea ei la acțiune. Și chiar participarea, desigur superficială în raport cu rezistența, a dizidenței, la lupta efectivă, la Revoluție.

Deveniți spontan victorioși, „rezistenții” își propulsează umiliții, nedreptățiții, condamnații vechii dictaturi la conducerea politică, desigur provizorie, la rezolvarea sarcinilor profunde și complexe ale Revoluției. Și aceasta, se-nțelege, în primul rînd, în ideea îmbunătățirii (idee conștientizată mai mult sau mai puțin) calității vieții unui neam întreg. Sigur că o simplificare a lucrurilor poate deveni teribil de periculoasă. Cert este, însă, că poporul român, prin Revoluția din decembrie, prin participarea în masă la victoria ei, avea ca scop principal, în fond, îmbunătățirea condițiilor de viață, a calității vieții sale atît din punct de vedere material cît și spiritual. Este greu de afirmat care aspect a primat.

După Revoluție, însă, se dezvăluie cu necruțare efectele compromisului (politic) făcut, cum s-a spus, de întregul popor. Asta nu înseamnă că n-au fost oameni care au reușit să nu „demisioneze moral”. Falsa sau strimba ierarhie care conducea societatea înainte de Revoluție, însă, evidentă contraselecție a valorilor, a anihilat mulți oameni de calitate, creînd în același timp, și false victime și ratați care n-au avut niciodată ce rata. Și iată-i acum pe mulți dintre aceștia „forțînd cu uneltele ambiției poarta eternității”. Mai mult, capii dizidenței și partidelor istorice „reconstituite”, șocați de restructurarea inexorabilă, se retrag, nu mai vor să colaboreze cu cei aleși „dinlăuntrul rezistenței” și, umiliți, dau declarații ciudate, șocante chiar, partizane, calomniatoare (și de cele mai multe ori calomnia este chiar la adresa întregului popor), pun la cale mitinguri „spontane” în zile încărcate de semnificații pentru poporul întreg, construiesc platforme de autonomie față de țară a unor orașe sau zone ce se vor „europene”, improașcă oameni de bună credință cu noroi, însoțesc și susțin aventurieri neofasciști care după ani de pribegie vin să ne dea lecții de etică universal-umană „îngrijorați” de perspectivele Revoluției, de lipsa de cultură politică și de practică democratică a amăritului popor român. Tot ce s-a întîmplat în România post-revoluționară a dovedit însă superioritatea spontaneismului Revoluției române în raport cu orice dizidență „culturală”, „intelectualistă”, „auto-reflectată”, care se consideră „unică” reprezentantă și cunoscătoare a democrației. Ba mai mult, orice om de bună credință descoperă uimit că tactica pusă la bătaie de „forțele dizidente” (uneori parcă împotriva poporului

român însuși) este aceea a cultivării paralogismului, a sofismului politic, prin care se urmărește strămutarea problematicii de la esențialul revoluției (reconstrucția integrală a țării) la abstracția „umanistă” a interesului personal și de grup. Și în numele unui așa-zis drept „universal” (uitînd, voit sau nu, că universalul și generalul nu există decît în și prin particular) se dezvăluie neputincioasa dar încrîncenata ură față de propriul popor, chemîndu-se la destabilizare, la revoltă de dragul revoltei („cu piepturile goale”) strigîndu-se „moarte”, încercîndu-se instituirea unei „democrații a străzii”. Și toate acestea conduse sau cel puțin susținute și de oameni pe care poporul i-a apreciat, admirat, i-a crezut lucizi și bineintenționați. Or, în fața năzuinței spontane a întregului popor către liniște, pace, împăcare și înțelegere reciprocă, autocompromiterea liderilor amintiți a fost totală.

Avînd în vedere toate acestea, punem din nou întrebarea: există oare o legătură de determinare pozitivă între participarea politică și îmbunătățirea calității vieții? Aparent s-ar fi dovedit poate că, dimpotrivă. Și totuși, în măsura în care toate cele întîmplăte au avut o rezonanță deosebită în conștiința oamenilor, provocîndu-i la o și mai asiduă participare, mai mult sau mai puțin „afișată”, dar sigur exercitată (exemplificatoare sînt în acest sens alegerile din 20 mai) dovedește influența benefică a participării politice asupra calității vieții. Și (poate par prea optimistă) îndrăznesc să cred că, avînd în vedere realitatea istorică ce ne este proprie, poporul (în numele căruia se vorbește uneori pe nedrept) a înțeles, „participînd”, cine întreține focul discordiei, cine are mania destabilizării și morbul destrămării și — lucid, cu spontaneitatea cu adevărat ziditoare care i-a adus eliberarea de dictatură — va ști să aleagă calea cea bună, căutată, visată de atîta vreme.

● Puțini sînt (în general) oamenii care se mulțumesc a fi simpli executați. Majoritatea vor să cunoască sensul muncii, acțiunii lor; să participe la „organizarea” vieții lor.

Acțiunea umană este, cum spune Heidegger, „proiect”. Ceea ce dă acțiunii și, în acest fel, omului sens este prezența proiectului care este tot alit de mult intuiție cît și previziune bazată pe cunoaștere. Caracteristic înțelegerii umane și realității umane, proiectul este „trilogia integrală a sensului, valorii și libertății ca negație” (negația ca act capabil de a reforma, transforma, transcende sau depăși ceea ce este). Omul este deci un „agent” care prin propria sa constituție este capabil a crea alit sens cît și valoare. Lumea umană este o lume socio-culturală încărcată de sens și valoare. Subiectul uman este mai presus de orice purtător de sens și creator de valoare. Structura acțiunii umane apare astfel ca un cîmp al sensurilor și valorilor. Și mijlocul de creare a sensului și valorii este *libertatea*, „mijlocul tuturor mijloacelor”.

Sigur că a vedea libertatea doar ca un instrument înseamnă a o lipsi de legătura sa intrinsecă cu existența umană ca proiect sau posibilitate. Pentru că, mai mult, libertatea este însăși esența existenței. Moartea libertății este moartea omului însuși. Și în acest sens, putem spune că libertatea este consubstanțială omului, care se naște cu ea.

și nimeni nu i-o poate fura, dar îi poate crea (sau nu) condițiile exercitării ei. Sigur, individul poate „renunța” la libertate, puțin câte puțin și uneori acest lucru este necesar pentru că libertatea nu poate fi absolută ci doar relativă. Și aceasta din cel puțin trei motive.

În primul rând, libertatea absolută a conștiinței (sau raționalității) care neagă total natura, neagă omul însuși (și el parte a naturii) care astfel se autodesființează. Pentru a avea sens, libertatea trebuie deci să împace conștiința cu natura. De aceea, cum subliniază John Wild, „Comportamentul uman nu este nici o serie de reacții oarbe la stimuli externi și nici un proiect de acte motivate de ideile pure ale minții necorporale ruptă de lume. Nu este nici exclusiv subiectiv, nici exclusiv obiectiv ci un schimb dialectic între om și lume, care nu poate fi exprimat adecvat în tradiționalii termeni cauzali. Este o dialectică circulară în care ființele independente ale cîmpului vieții, deja selectate prin structura corpului uman, exercită mai departe o operație de selectare asupra actelor acestui corp. Din acest schimb dialectic apar sensurile umane”.

Un alt motiv pentru care libertatea omului nu poate fi absolută este faptul că lumea este deja constituită, „construită” de înaintașii noștri. Istoria este istorie reală numai dacă există omul ca subiect al ei. Ea este deci „arena dinamică a acțiunii umane”. În aceeași ordine de idei, ca negație a trecutului în favoarea viitorului, istoria nu este niciodată mișcare absolută a progresului de la falsitate absolută înspre adevăr absolut. Ideile nu sînt altceva decît etape ale dinamicii sociale și „orice progres este ambiguu, deoarece, realizat într-o situație de criză, el creează o stare din care se nasc probleme ce trec dincolo de ea” (Maurice Merleau-Ponty).

Și în sfîrșit, al treilea motiv care limitează libertatea umană este faptul că „lumea este locuită și de alți oameni”. Trăim într-o „atmosferă de umanitate”, în mijlocul altor oameni care ne sînt „asociați” și „contemporani”. Astfel că, libertatea nelimitată sau neraportată la o anumită situație n-are sens, pentru că sensul însuși apare numai din întîlnirea dintre eu și o situație, implicînd, ambele, factori naturali și culturali în care ambiguitatea condiției noastre are deschisă direcția în care urmează să fie organizată.

Avînd în vedere cele spuse pînă acum, putem trage o concluzie: libertatea nu este nici facticitate complet constituită și nici transcendență nelimitată ci *alegera unei alternative dintre altele* cu ocazia acțiunii. Ea se dezvoltă numai prin clarificarea ambiguității și în amestecul stufos al lucrurilor și al altor oameni.

Am prezentat aceste considerații sperînd un ajutor în descifrarea cîtorva aspecte ale politicii ca viață colectivă. Sigur că pentru a elabora o teorie adecvată despre toate acestea, noțiunea de proiect ca trilogie dialectică a sensului, valorii și libertății ar trebui extinsă asupra conceptelor de sociabilitate, coexistență și consens (noțiune atît de disputată astăzi la noi) care reprezintă cheia cu care se deschide misterul existenței umane. Aceasta ar servi, desigur, necesității unei reconstrucții adecvate a teoriei sociale în direcția păstrării demnității umane, atît de acut cerute de realitățile din România.

Ceea ce am urmărit însă cu acest prilej a fost doar jalonarea citorva direcții pentru înțelegerea unui lucru deosebit de important, mai ales azi, pentru națiunea română: fiecare este liber, ba, mai mult, este dator ca om (pentru a-și merita calificativul) să participe, să „dialogheze” cu puterea, în vederea îmbunătățirii calității vieții noastre a tuturor. Și, contrar opiniilor atîtor „lepre cultivate”, atîtor „cărturari insalubri”¹, în România anului 1990 libertatea, cel puțin a cuvîntului, a atins cote impresionante, poate inacceptabile în condițiile lipsei unei autocenzuri reale și, profund și în conștiință de cauză, motivate. Dialogul este nu numai posibil dar și necesar. Însă cei chemați și datori să-l poarte își ies, se pare, greu din carapace, iar cei care îl reclamă în gura mare se pare că sînt cel mai puțin în măsură să-i facă față. Dacă participarea politică este monopolizată doar de „ambitioși” care se cred în posesia adevărului absolut, nefiind capabili să-i provoace pe „timizi” și să-i accepte ca parteneri, ba dimpotrivă, bucurîndu-se de „moleșea-lă” lor, eforturile celor aleși de națiune pentru a crea premisele unei progresive îmbunătățiri a calității vieții în România vor fi mult mai puțin eficiente și în nici un caz pe măsura așteptărilor întregului popor.

Sigur, nu trebuie eludat faptul că participarea politică fără o cultură politică solidă și o conduită morală adecvată, poate avea consecințe din cele mai surprinzătoare și chiar catastrofale (revelator a fost fenomenul Piața Universității) asupra vieții sociale în general și implicit asupra calității vieții. În ce privește cultura politică a poporului român însă situația nu este atît de catastrofală (sondajele IRSOP publicate în presă nu pot spune multe în această privință) pe cît vor s-o prezinte unii „ași ai dialogului” care (culmea!) dau uneori impresia unei unilateralități și superficialități nepotrivite cu statutul lor de „intelectuali de rasă”, fiind incapabili să privească problemele politice, eliberați de patimă, nu numai dinlăuntru ci și dinafara grupului lor.

Nu trebuie uitat, deci, că democrația înseamnă toleranță și „recunoaștere”, iar exercitarea ei este nu numai știință ci și artă. Și e dureros cînd vezi că oameni capabili, care ar putea interveni în direcția depășirii impasului, stau încă pe margine. Să fi ajuns oare să-i înțeleagă chiar și pe aceia care au puterea să calce inimă în picioare? În aceste condiții, participarea maselor, a poporului este singura soluție. Și nu putem acuza un popor îndoctrinat atîtea decenii și încorsetat într-un model particular al orientărilor către acțiuni politice specifice unui sistem politic nepotrivit firii și aspirațiilor lui că nu are cultură politică. Pentru că, chiar și numai participarea în masă la revoluție, demonstrează contrariul. Mai concret, demonstrează că majoritatea oamenilor erau posesorii acelei „conștiințe de sine politice” ce le-a dat dreptul și posibilitatea să participe la activitatea politică și să influențeze, să schimbe mediul politic. Sigur, problema este deosebit de complexă și teribil de acută în ceea ce privește mai ales tineretul. Exemplificatoare în acest sens sînt manifestările ulterioare Revoluției, care au demonstrat că unii tineri (dar nu numai) sînt dominați de confuzii, considerînd apolitice acțiuni prin excelență politice, declarîndu-se non-violenți în timp ce ocupau (fără violență?) cea mai importantă piață a Capitalei și strigau „moarte!”... Dar toate acestea ar merita o analiză specială și mai ales bine documentată.